

УДК 811.161.2: 282
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/10>

Ярова А. Г.

Сумський державний університет

НАУКОВИЙ ДИСКУРС СТЕФАНА ТАРАНУШЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ХАРКІВСЬКОГО ПЕРІОДУ)

У статті проаналізовано монографічні розвідки, статті, рецензії, що належать до харківського періоду творчої діяльності видатного українського мистецтвознавця Стефана Таранушенка. Предмет дослідження – науковий дискурс та ідіолект ученого.

Увагу приділено композиційним, виразним, комунікативним особливостям наукових текстів ученого. Установлено, що монографічні праці мають типову для цього жанру композицію – послідовне членування інформації на передмову, розділи, закінчення. Розділи С. Таранушенка подає без виокремлення параграфів, пунктів, підпунктів. Для статей і рецензій характерне членування за допомогою абзаців. Виняток становить тільки одна стаття. Типовий абзац має три частини. Середня довжина абзаців становить 3–6 речень, трапляються й розлогіші, до 20 речень. Синтаксична структура текстів легка, прозора як наслідок вправного чергування складних і простих речень. Складні речення не виглядають надмірними.

Для позначення особи автора в текстах науковець послуговується займенниковими іменниками першої особи, відповідними особовими формами дієслів, знеособленими формами, утіленими в дієслівних формах на -но, -то, дієсловами з постфіксом -ся, інфінітивом.

Діалог із читачем дослідник організовує за допомогою питальних речень у текстах. Вони мотивують читача до співдумання, роблять його партнером ученого, підсилюють експресію викладу.

Для ідіолекту С. Таранушенка притаманні розмовні елементи й діалектизми. Він активно залучає до праць виразні засоби: епітети, метафори, фразеологію.

Для наукового дискурсу Стефана Таранушенка характерні такі комунікативні якості, як виразність, багатство, переконливість, логічність, експресивність.

Ключові слова: науковий стиль, Стефан Таранушенко, мовна особистість, виразні засоби, ідіолект, наукова комунікативна компетенція.

Постановка проблеми. Нове знання, інтенсивне зростання якого спостерігаємо в умовах інформаційного суспільства та глобалізації, потребує для втілення досконалої знакової системи – наукової мови. Сучасна українолінгвістика не може не реагувати на суспільні зміни, а тому переорієнтовує зусилля мовознавців на розв'язання структурних завдань наукового стилю сучасної української літературної мови, а також на пошук ефективних комунікативних стратегій і тактик поширення нових знань. З огляду на це, становить інтерес вивчення особливостей наукової комунікації видатних учених, які зажили слави вправних авторів.

У пропонованій розвідці аналізуємо стильові й художні засоби наукових праць харківського періоду (1918–1932 рр.) класика українського мистецтвознавства Стефана Таранушенка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському мовознавстві проблему наукового стилю не можна назвати такою,

що обійдена увагою дослідників. Увага лінгвістів зосереджена на процесі становлення та розвитку української наукової мови, питаннях її стандартів, сучасному науковому дискурсі й науковій комунікації, дослідженні лексичних, граматичних, синтаксичних засобів репрезентації мовної особистості видатних учених.

Окрему увагу приділено національній термінології. Після здобуття незалежності вітчизняні науковці вважали за першочергове завдання показати історію формування термінологічних систем і водночас виробити концептуальні засади термінотворення й терміновживання, виявити каркасні моменти системної організації термінів на рівні номінації та парадигматики, на функціональному рівні з'ясувати питання термінологізації та детермінації.

Значний внесок у дослідження окреслених вище наукових проблем зробили Л. Масенко, Н. Непийвода, Б. Ажнюк, Н. Зелінська, Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, Л. Полюга, М. Пещак,

Л. Мацько, Г. Денискіна, П. Селігей, О. Муромцева, Т. Кияк, А. Дякова, З. Куделько, М. Гінзбург та ін.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки – репрезентувати мовну особистість ученого-мистецтвознавця С. Таранушенка через аналіз мовних особливостей його наукового стилю; з'ясувати композиційні, комунікативні, виразні засоби, притаманні текстам науковця.

Джерельною базою дослідження слугували наукові праці різних жанрів (монографічні видання, статті, рецензії), написані науковцем у 1918–1932 роках.

Виклад основного матеріалу. Стефан Андрійович Таранушенко – одна з фундаментальних постатей української науки. Коло його наукових інтересів – мистецтвознавство, історія архітектури, музейна справа, Шевченкознавство, книгознавство тощо. Дослідники творчої спадщини вченого називають його фундатором мистецького вивчення творчості українського народу, патріархом і велетнем українського мистецтвознавства. З його ім'ям пов'язують новаторські підходи до вибору пам'яток для дослідження. Він перший зробив мистецтвознавчий аналіз народного житла, перший висловив припущення, що характерним стилем хат Слобожанщини був «ілюзіонізм із кріпкими ще пережитками класичного стилю», уперше основою дослідження традиційної української хати обрав точне обмірювання, сполучене з детальним обслідуванням та описом конструкцій і з'ясуванням історії будови [5, с. 242–243].

За висловом С. Білокопя, в українській культурі Стефан Таранушенко – золоте ім'я, бо він на найвищому науковому рівні задокументував мистецькі перлини, що здебільшого всі погинули в страшні тридцяті й сорокові роки. Так його праці стали ексклюзивними, бо набули значення першоджерела [14, с. 10].

Народився Стефан Андрійович Таранушенко 1889 року в Лебедині Харківської губернії (нині Сумська обл.). Початкову освіту здобув у народному та міському училищах, завершив середню освіту екстерном в Охтирській класичній гімназії. Вступив на словесне відділення історико-філологічного факультету Харківського університету, який закінчив 1916 року з дипломом першого ступеня. Далі залишився при кафедрі теорії й історії мистецтв, щоб підготуватися до професорської посади. З 1918 року працював доцентом Полтавського історико-філологічного факультету, а коли в 1920 році факультет реорганізували в Український інститут громадських наук, С. Таранушенка

обрали ад'юнктом-професором. У цьому ж році очолив музей красних мистецтв і старожитностей, читав лекції в Харківській академії теоретичних знань. 14 жовтня 1933 року органи ДПУ заарештували вченого за сфабрикованою справою «російсько-українського фашистського блоку», звинувативши в підготовці збройного повстання з метою повалення радянської влади в Україні, відновленні приватної власності й установленні демократичної республіки проницької орієнтації. Присудили п'ять років виправно-трудових таборів. Заслання відбував на Забайкаллі.

Після ув'язнення, у 1936 році, переїхав до Пермі, де викладав біологію на робітфаці. У 1938 році переїздить до Курська, працює науковим співробітником Курської обласної картинної галереї. З 1950 року до 1953 року Стефан Андрійович завідував фондами Астраханської картинної галереї, а в 1953 році переїхав до Києва, де працював в Академії архітектури. 1958 року С. Таранушенко був реабілітований. Помер 13 жовтня 1976 року.

У формуванні С. Таранушенка як дослідника важливу роль відіграли його університетські викладачі. Науковий світогляд майбутнього класика формувався під впливом таких блискучих учених, як Федір Шміт, Микола Сумцов, Дмитро Багалій, які залишили після себе вагому наукову спадщину, стали символами вітчизняної науки.

Ф. Шміт – візантолог, археолог, музеєзнавець, мистецтвознавець, теоретик мистецтва. Видатний дослідник архітектури й малярства Візантії, балканських країн, країн Близького Сходу, а також Київської Русі. Мав відмінну підготовку в галузі класичної філології, вільно володів стародавніми мовами, опублікував та описав чимало візантійських пам'яток. Заклав основи вітчизняної музейної справи, основоположник теоретичної мистецтвознавчої думки в Харкові. Ф. Шміт започаткував мистецтвознавчу школу, його методологічні принципи, підходи передбачали безпосереднє вивчення пам'ятки. Сформулював закони розвитку мистецтва: періодичність, спадкоємність та інерція, зміщення центру. Був людиною енциклопедичних знань, обізнаний із видатними зразками наукової систематизації XIX ст., природничими й математичними науками. З третього курсу С. Таранушенко співпрацював із професором Шмітом, саме за його рекомендацією талановитого студента залишили при кафедрі для підготовки до професорського звання.

Микола Сумцов – фольклорист, етнограф, літературознавець, мистецтвознавець, педагог.

Класик вітчизняної та світової етнографії. Один із фундаторів наукового українознавства, талановитий дослідник народної поезії, учень Олександра Потебні. Залучає максимальну кількість джерельного матеріалу, прихильник інтегрованих, комплексних підходів у дослідженнях.

Видатний український історик, учень В. Антоновича Дмитро Багалій ще за життя зажив слави літописця. Центральне місце серед наукових праць з історії України й Росії посідали дослідження з історії Слобідської України. Його фундаментальні монографії і збірки документів, присвячені історії залюднення, соціально-економічного й культурного розвитку краю, творчості Г. Сковороди, історії міста Харкова й Харківського університету, одразу ввійшли в широкий науковий і культурний обіг і привернули до себе увагу найвидатніших діячів культури – І. Франка, В. Вернадського, І. Рєпіна.

На формування світогляду Стефана Таранушенка вплинув і відомий лінгвіст-сходознавець, історик, етнограф, археолог Микола Марр. Як відомо, після державних іспитів за клопотанням Ф. Шміта С. Таранушенку пропонують працювати на кафедрі теорії та історії мистецтв. Улітку 1917 року університет відряджає молодого науковця в експедицію на Кавказ для ознайомлення з грузинською архітектурою. У цей час Микола Марр здійснює тут організаційну роботу щодо створення Кавказького історико-археологічного інституту. Ще до формального затвердження установи спільно з Грузинським товариством історії та етнографії й Вірменським етнографічним товариством планує роботу інституту та проводить перші експедиції: лінгвістична й археологічна в Ахалкалакський і Ахалцихський повіти для вивчення діалектів грузинської, вірменської та турецької мов і печерних будівель Вардзії, схем розпису монастирів Зарзми й Сафари [14, с. 233]. На запрошення М. Марра С. Таранушенко працював і на городищі Ані [11, с. 266], що справило на нього дуже сильне враження, стало взірцем у вивченні пам'яток.

Розкопки в Ані (1892, 1893, 1904–1917) посідають центральне місце в дослідженнях історії Кавказу М. Марра. На своєму досвіді він переконався, як багато нового привносять речові пам'ятки у вивчення минулого народу, відомого тільки з письмових джерел. Два-три роки розкопок в Ані змінили чимало уявлень про життя цього міста. М. Марр був переконаний, що повнота історичних джерел – вимога не методики, а метод.

Ще одна особливість розкопок в Ані – ретельне дослідження жител бідняків. Вивчення цих будів-

вель М. Марр уважав першочерговою справою, без чого картина життя середньовічного міста була б викривленою. «Суспільство й учених цікавить переважно святковий, нарядний Ані... Але не слід забувати, що який не маленький Ані, та в ньому жили і прості смертні, робітники, ремісники та дрібні торговці, загалом трудящий люд. Вивчення їхнього побуту, яким би скромним і непоказним він не був, їхніх невибагливих приміщень і побуту, словом буденного, повсякденного Ані – становить для нас не менший суспільно-історичний інтерес» [7, с. 114].

Цей постулат М. Марра взяв собі на озброєння С. Таранушенко. У передмові до розвідки «Хата по Єлисаветинському пр. під ч. 35 в Харкові» він пише: «Історія українського мистецтва й історія нашого будівництва зокрема як наука ще не народилася. Коло пам'яток, по яким треба писати ту історію, не окреслено. До сього часу в нього включались лише церкви та палаци; про суто народне ж будівництво, оскільки мені відомо, говорили лише історики побуту та етнографи. Сією публікацією хотілось мені звернути увагу наших дослідників на хати як пам'ятки мистецької творчості українського народу» [14, с. 22].

Досліджуючи наукову спадщину Стефана Таранушенка, зауважимо, що його монографічні тексти («Хата по Єлисаветинському пр. під ч. 35 в Харкові», «Старі хати Харькова», «Покровський собор у Харкові», «Мистецтво Слобожанщини XVII–XVIII вв.», «Лизогубівська кам'яниця у м. Седневі») мають типову композицію, характерну для цього наукового жанру: послідовне членування інформації на різні частини відповідно до задуму, змісту й завдання, що стоять перед автором.

Характерним для С. Таранушенка є такий поділ текстів: передмова, розділи без виокремлення параграфів, пунктів і підпунктів, закінчення. Передмову, складену автором чи видавництвом, містять усі згадані вище праці, за винятком «Мистецтва Слобожанщини XVII–XVIII вв.». Розділи пронумеровано за допомогою римських цифр, як у розвідках «Хата по Єлисаветинському пр. під ч. 35 в Харкові», «Покровський собор у Харкові», або названо без позначення цифрами, як у «Старі хати Харькова», або маркуються за допомогою арабських цифр та іменуються водночас, як у монографії «Лизогубівська кам'яниця у м. Седневі». Праця «Мистецтво Слобожанщини XVII–XVIII вв.» містить присвяту: «Присвячую своєму батькові», а монографія «Лизогубівська кам'яниця у м. Седневі» присвячена матері: «Присвячую моїй матері». До слова, біографи

С. Таранушенка відзначають, що саме через бажання матері дати синові високу освіту він закінчив початкову й середню школу.

Для статей і рецензій характерне членування за допомогою абзаців. Виняток становить розвідка «Каталог першої виставки української старовини», яка має кількоступеневе членування тексту від ширших до вузких за змістом його положень. Автор маркує їх, застосовуючи комбіновану систему літерно-цифрової нумерації. Римські цифри (з крапкою після них) позначають розділи: *I. Шиття, II. Ткання*. Малі літери (з дужкою) – на нижчому рівні членування. Назви рубрик після них автор подає з великої літери: *а) Вишиванки; б) Рушники; в) Хусточки*.

Середня довжина абзаців становить 3–6 речень, однак трапляються й розлогіші – до 20 речень. У межах абзаців прості короткі речення чергуються зі складними, немає надмірно довгих громіздких синтаксичних конструкцій, обтяжених численними дієприкметниковими чи дієприслівниковими зворотами, поширеними вставками, синтаксичними паралелізмами, нагромадженням віддієслівних іменників чи іменниками в тому самому відмінку. Це робить синтаксичну тканину текстів легкою, прозорою. Читач не втомлюється слідувати за автором, у нього не виникає бажання полишити цей твір. Якщо й трапляються речення з широким переліком, то далі автор дає перепочити своєму читачеві, використовуючи короткі конструкції.

Типовий абзац має три частини: зачин, у якому автор повідомляє, про що йтиме мова; фразу, де викладено основну інформацію абзацу; коментар, у якому підбито підсумок того, про що говорилося в абзаці:

Про мистецьку вартість наших писанок, крім легковажних «восторгов» – по влучному виразу В. Щербаківського – та принагідно кинутих кількох похвалюючих фраз, у всій літературі ми нічого більше не знайдемо. З цього погляду писанка не є виключенням: все українське народне мистецтво, всі його галузі науковим дослідом мистецтвознавства досі майже зовсім не зачеплені. Найбільш серйозні дослідники писанки, як проф. Щербаківський та С. Кулжинський, у своїх студіях не переходять межі підступів до проблеми дослідження стилю розписів [14, с. 139].

Мета, яку переслідує автор наукового тексту, полягає в тому, щоб передати власні спостереження й висновки, спростувати чи підтвердити попередні дослідження, висловити своє бачення розв'язання якоїсь проблеми. Щоб досягти цієї

мети, науковець виконує низку окремих завдань, які втілюються в його авторську стратегію.

До авторських стратегій основного наукового тексту відносять: визначення проблемної ситуації та виокремлення предмета дослідження, вивчення історії питання; формулювання гіпотези й мети дослідження; обґрунтування методів і матеріалу дослідження; побудову теоретичної моделі предмета вивчення; виклад результатів спостережень та експерименту; експертну оцінку проведеного дослідження; виклад отриманих результатів у формі, яка є доступною для спеціалістів та неспеціалістів [6, с. 63–64]. Щоб ці стратегії були ефективними, необхідно вибрати правильні тактики, які є більш індивідуальними, ніж стратегії. Саме від обраних мовленнєвих тактик значною мірою залежить, чи досягне комунікативний намір науковця своєї мети – переконає адресата, змусить змінити його погляди на предмет дослідження чи змінить обсяг відомої адресатові інформації.

Проаналізуємо комунікативні тактики, які застосовує Стефан Андрійович у наукових текстах. Дослідники творчого доробку вченого високо оцінюють його науковий хист. Тут буде доречно згадати історію з науковою розвідкою студента С. Таранушенка, яку він сам оповідає так: *«Оцінюючи мою студентську медальну роботу в своїй рецензії, надрукованій в «Записках Харківського університету» за 1917 рік, Федір Іванович Шміт – мій учитель – писав:*

«... професор недооцінив важливість теми; студент професора поправив, довівши, що поставлене в завданні професором питання потребує значно ширшого трактування...».

Професор побажав студентові, щоб і в майбутньому він ставив наукові інтереси вище власних особистих та щоб наукову правду завжди вважав вищою за професорські авторитети. На протязі свого життя в своїй науковій роботі я намагався йти вказаним Федором Івановичем шляхом. Вважаю своїм обов'язком передати цей морально-етичний заповіт тим, кому судилося продовжити дослідження історії українського мистецтва...» [14, 695].

С. Білокінь пише, що сила С. Таранушенка як ученого полягала в тому, що він достеменно знав матеріал [14, с. 9]. Т. Косміна доповнює: «Кожна робота Таранушенка з величезного творчого доробку харківського періоду відповідає найвищим критеріям сьогоденного наукового дослідження. Бездоганне знання матеріалу та максималізм авторських вимог до своєї праці сприяв

врешті-решт досягненню блискучих наукових результатів, наповнених не лише постановкою, а й вирішенням проблемних питань обраної теми» [5, с. 246].

У науковому дискурсі ніколи не буває «чистого» авторського мовлення, тобто тільки власного, прямого, авторського говоріння. Тут ми завжди натрапляємо на різні моделі цитованого мовлення, тобто маємо діалектику між власне авторським словом і словом іншого. Цитування – це ознака тексту наукових творів. У працях С. Таранушенка спостерігаємо маркування чужого мовлення за допомогою лапок, що відокремлюють своє від чужого, а також посилання на попередників чи попередні рукописи та публікації:

Ф. Гумілевський, послаючись на опис Седнева 1767 р., дає трохи докладніший опис: «Город був обнесений високим валом із трьох ворітьми; крім того, в середині валу замок із дерев'яною баштою і глибоким ровом» [13, с. 107].

Зразки праць граверів Львівської друкарні, а також і інших менших подає книга І. Свенцицького «Початки книгопечатання на землях України», де він освітлює також економіку та техніку друкарської справи, організацію праці друкарів і граверів, торговельних операцій книжками [14, с. 184].

Залучення чужого дискурсу допомагає науковцеві обґрунтувати, доповнити чи проілюструвати власну думку; порівняти різні підходи до розв'язання досліджуваної проблеми; підтвердити чи спростувати чужу тезу; показати хибність аргументації:

На це прямої відповіді О.П. Новицький не дає, а з контексту читач може вивести, що Шевченко, на думку О.П. Новицького, «міг зробити такий мистецький портрет» не раніш 1839 року, себ-то принаймні після року навчання в Академії, коли він одержав срібну медаль за портретну працю. Ролю академії, зокрема Брюлова, у вихованні Шевченка як портретиста, шановний О.П. Новицький, нам здається, тут перебільшив, а підготовку Шевченка як маляра-портретиста ще перед академією не доцінив [14, с. 175].

У.Еко, досліджуючи взаємодію «автор – читач», пише, що автор у тексті є ні чим іншим, як тільки текстуальною стратегією, що встановлює семантичні співвідношення й активізує читача [2, с. 33]. Ця стратегія реалізується тактичними засобами, одним із яких є вибір способу вказування мовця/автора на самого себе: я, авторське ми чи знеособлення, виражене дієслівними формами на -но, -то, дієсловами з постфіксом -ся, інфінітивом.

Усі ці засоби становлять своєрідну парадигму маркування автора в наукових текстах. Залежно від комунікативного наміру автор обирає той чи той варіант або залучає всі варіанти чи комбінує їх у межах одного тексту.

Найчастіше для вказування на себе автор послуговується займенниковими словами першої особи або дієслівними формами першої особи. В українському науковому дискурсі переважає маркування автора за допомогою займенникового іменника першої особи множини, т. зв. авторського ми. Його домінування пов'язують із прагненням пом'якшити дискусію, бажанням залучити досвід попередніх досліджень чи традицією наукового дискурсу. У працях Стефана Таранушенка авторське ми теж переважає над я: *Будемо тут говорити про сільського вчителя і про сільське мистецтво [14, с. 134]. Що ж ми розуміємо під селянським мистецтвом? [14, с. 135]. Гадаємо, сказаного досить, щоб визнати т.з. «Полуботчишину» сорочку пам'яткою не українською. Таким чином, перед нами тут пройшов один із дуже цікавих своєю наочністю випадок пересадки чужих і то далеких географічно орнаментальних мотивів в нове середовище [14, с. 139]. Всякий органічний розвиток засад, на яких працював Г.І. Нарбут, треба завжди вітати, але ми не можемо не протестувати проти використання в такий «спосіб» спадщини Нарбутової [14, с. 189]. С. Таранушенко проявляє себе як автора через особовий займенниковий іменник однини я тоді, коли йому важливо підкреслити суб'єктивність описуваної дії: *Улітку 1928 року я переводив досліди в галузі дерев'яної монументальної архітектури, житлового будівництва, малярства та народнього мистецтва, зокрема золотарства [14, с. 164]. Дерев'яних ц. я оглянув усього 16. Тут дозволю собі окреслити їх стан [14, с. 166]. В останніх днях травня я виїхав з Києва [14, с. 190]. З того часу минуло 50 років, а я тільки тепер, у 1973 році, дістав змогу повернутися до Покровського собору [14, с. 90].**

У наукових текстах мистецтвознавця я й авторське ми конкурують з повністю знеособленим поданням результатів діяльності мовця, що реалізується пасивними граматичними одиницями або персоніфікованими конструкціями: *Зібрані влітку матеріали опрацьовуються [14, с. 166]. Разом з тим у ньому виявлено просте й конструктивне розв'язання композиції як цілого, так і окремих частин і продумана комбінація елементів [14, с. 137]. Тому Музей Українського Мистецтва в 1923 році поставив головним завданням своєї*

роботи – закласти базу для відділу народнього (селянського та міщанського) мистецтва XVIII–XIX ст. ст. [14, с. 182].

Займенникове слово *ми* може набувати інклюзивного відтінку, позначаючи автора й читача як «співрозмовників і своєрідних свідків або співучасників описуваних подій» [15, с. 124]. Наприклад: *З вищенаведеного ми мусимо зробити такі – вже практичні – висновки: коли ми хочемо, щоб наші кустарні вироби знайшли собі широкий попит, вони повинні бути мистецькими й по духу (по стилю), й по техніці* [14, с. 129].

С. Таранушенко активно залучає свого читача до дискусії, він постійно скорочує комунікативну дистанцію і тримає адресатів своїх повідомлень у полі зору, використовуючи для цього різні мовні засоби. Для ідіолекту вченого характерно вживати присвійний займенниковий прикметник *наш* для позначення предмета дослідження, що переводить читача з категорії пасивного спостерігача до категорії виконавця дослідження:

Коли наука сама все для себе з'ясує, а потім передасть добуті відомості кустарю, тоді ніякі сторонні впливи не страшні. Вони будуть і повинні бути, але тоді вже наш кустарь буде озброєний й зможе позичити у чужого, чого у нього не ставатиме й що йому потрібне... [14, с. 130].

Діалог із читачем тримається на запитаннях, які адресант постійно порушує перед адресатом, підтримуючи його увагу й підживлюючи його цікавість до предмета обговорення. Запитальні речення урізноманітнюють синтаксичну будову наукового тексту, позбавляють монотонності. Вони зосереджують увагу сприймача на найістотніших з погляду автора моментах. П. Селігей відзначає, що «роль запитальних речень не зводиться тільки до загострення уваги. При проблемному викладі автор намагається передбачити запитання, які виникатимуть у читача, або ж планує виклад так, щоб у того автоматично поставали запитання, відповіді на які дає наступна частина тексту» [12, с. 381]. Для С. Таранушенка питальні речення – текстотвірні елементи, вони мотивують читача до співдумання, роблять його партнером ученого, підсилюють експресію викладу:

Чи годяться результати дослідження над художньою творчістю міських школярів для сільської школи? – Ні. Чому? – Про це треба буде окремо докладніше поговорити; зараз же зазначу лише найголовніше: міський школяр знає образотворче уявлення, а селянський оточений світом «орнаменту» і має відмінний стрій і форму сприйняття [14, с. 135].

Що-ж дав нам В. Кричевський, як маляр [14, с. 196]?

Які ж висновки з наведених зіставлень [14, с. 87]?

Ми запитуємо, як це могло статися? Як могло статися, що видавництво – гегемон і провідник (в даному разі) мистецтва в широкі маси припустило такий нахабний плагіат? Невже широкі маси читачів вважають за остільки нерозвинені в мистецтві [14, с. 189]?

Серед мовознавців не вщухає дискусія щодо доцільності вживання в наукових текстах розмовних засобів. У цій полеміці С. Таранушенко на боці тих, хто вважає розмовні елементи в науковій мові явищем природним і закономірним. Через це його стиль письма легкий, динамічний, експресивний і лаконічний. Автор і його читач не розділені штучною стіною книжності. Водночас науковець витримує стильові межі, зберігаючи необхідну пропорцію офіційності мовлення: *Навпаки, неправильний, хибний підход може загубити справу. Доказів цього маємо досить* [14, с. 135]. *Того ж 1918 р. панський дім у Михайлівці з усіма зібраними в ньому добірними й дуже цінними колекціями пам'яток мистецтва пішов димом* [14, с. 136]. *Треба раз і назавжди відбити Фішерам охоту обкрадати покійного майстра* [14, с. 189].

Науковий виклад професора С. Таранушенка має одну прикметну особливість, на яку звертає увагу С. Білокінь: «Слобожанщині Таранушенко присвятив низку праць, відданість цьому краю зберіг навіть у мові. Коли 23 червня 1972 року, себто вже наприкінці його життя, я запропонував йому виправити окремі слова у рукописі про Нарбута, він сказав: «Дайте слобожанам писати так, як вони говорять» [14, с. 7]. Ця позиція науковця порушує проблему плекання українських діалектів, виховання любові до рідних говорів, говірок як органічних частин єдиної української національної мови. В. Німчук закликав: «Замість параду «нормативних», «кодіфікованих» граматик і словників фахівці мають створити науково-популярні праці про конкретні діалекти, укласти діалектні лексикони, заохочувати громадян до засвоєння та активного вживання рідних говорів, закликати їх до записування усної народної творчості, збирання лексичних та фразеологічних скарбів народу тощо» [8, с. 23]. Отже, з огляду на це, наукові праці С. Таранушенка становлять дослідницький інтерес і мають перспективу наукового вивчення в межах теми функціонального потенціалу діалектизмів.

Наукова мова С. Таранушенка багата на різні елементи художності. Автор активно використовує епітети, порівняння, метафори, що робить його письмо невимушеним, виразним, багатим, формує естетичний смак його читачів. Серед епітетів переважають ті, що мають позитивну оцінність: *рясні згадки, добірні помічники, гаряча боротьба, гарячі захисники, гаряче замилювання, палка полеміка, першорядні зразки, ґрунтовне знайомство, всесильні чари, шляхетна простота, ясна прозора композиція, спокійні пропорції, стримана стрункість, витримана м'яка переливчастість барв, негасима жага, непереможна потреба, блискучий розвиток, високий стан, висока оцінка, багатющий скарб, симпатичний культурний осередок* тощо.

Експресивність наукових творів мистецтвознавця підвищує часте вживання метафор, завдання яких – розкривати особливості певного предмета, явища за допомогою перенесення на нього ознак іншого предмета, явища тощо. Уміння створювати метафори вважають ознакою майстерності й таланту автора:

Потужний краєзнавчий рух, що захопив широке кола суспільства і втягнув в роботу велике число дослідницьких інституцій країни центра й периферії, думаємо, багато прислужиться завданню освіти й виявить правдиве обличчя й потреби села й містечка [14, с. 126].

... розвинеться велика індустріальна промисловість, і фабрика уб'є кустаря, машина перемаже чоловіка [14, с. 128].

У сучасній українській лінгвостилістиці переважає думка, що багата фразеологія порушує стильовий стандарт наукових текстів. Прийнято вважати, що фразеологічні одиниці, які функціонують у науковому стилі, мають бути нейтральними, позбавленими яскравої емоційної та експресивної виразності. Наукові тексти С. Таранушенка повністю спростовують цю сучасну норму. Автор щедро влітає в тканину розвідок багату українську фразеологію в її широкому розумінні. А превалювання конотативного компонента над денотативним у семантиці фразеологізмів дає можливість авторові виявити своє ставлення до описуваного предмета чи явища, зробити оповідь ближчою до читача, не відштовхувати його сухою, монотонною темпоритмікою, а, навпаки, наблизити, нав'язати певний емоційний стан:

Як ті, так і другі цілком відірвані від корнів народнього мистецького життя, як ті, так і другі часто відкривають «америку» там, де вони вже давно відкриті [14, с. 131].

І все це виходить через те, що ми по рабському малпуємо модні новини далеких країв і уперто не хочемо бачити того, що у нас під носом [14, с. 131].

Але коли поставитись об'єктивно до цього з'явища, то мусимо визнати: нові фабричні виробники пробили собі дорогу до наших архаїчних сел. Не тільки тому, що вони дешевші... [14, с. 129].

Ми виконуємо лише першу половину Шевченківського заповіту – чужому навчайтесь, цілком забуваючи про другу – й свого не цурайтесь [14, с. 131].

В наш час сей погляд вже віджив свій вік, для нас і «високе» мистецтво (образове), й «прикладне» (читай – необразове) одноцінні... [14, с. 129].

Колишні безхатники ждуть державної допомоги, щоб збудувати робітничі оселі згідно з вимогами санітарії, просторі, світлі, теплі й сухі, а тим часом дякують революції і за те, що мають: бо «чужа хата така, як свекруха лихая» [14, с. 127].

Підводячи ризик, відзначимо, що науковий дискурс Стефана Таранушенка в досліджуваній часовій період характеризується такими комунікативними якостями, як виразність, багатство, переконливість, пропорційність, логічність та експресивність.

Висновки і пропозиції. Індивідуальний науковий стиль видатного вченого Стефана Таранушенка, який залишив після себе фундаментальний доробок, становить чималий дослідницький інтерес. На подальше вивчення заслуговують такі перспективні стильові елементи, як розмовність, експресивність, баланс активних і пасивних граматичних мовних елементів. Незважаючи на те що науковець активно використовує пасивні конструкції, його авторський ідіолект залишається максимально наближеним до народної мови, яка лежить в основі української літературної мови, не перетворюється на заштампований канцелярит. Образні засоби – епітети, метафори, фразеологія – допомагають впливати на читача, спонукають його до співдумання, породжують живий інтерес до наукового знання.

Подальші дослідження могли б розгортатися довкола таких питань:

- 1) трансформація наукового стилю вченого в пізніші періоди діяльності;
- 2) мистецтвознавча й архітектурна термінологія, якою послуговувався дослідник;
- 3) діалектизми в наукових розвідках С. Таранушенка.

Список літератури:

1. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: академ. граматики укр. мови / за ред. І. Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
2. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / пер. з англ. Мар'яни Гірняк. Львів : Літопис, 2004. 384 с.
3. Зелінська Н. В. Нова модель наукової комунікації і дискурс. *Стиль і текст*. 2004. Вип. 4. С. 19–27.
4. Зелінська Н. В. Поетика приголошеного слова: Українська наукова література ХІХ – початку ХХ ст. Львів : Світ, 2003. 352 с.
5. Косміна Т. Вчений-новатор, патріарх українського мистецтвознавства *Таранушенко С. А. Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918–1932 рр.* : монографічні видання, статті, рецензії, додатки, таранушенкознавчі студії, ілюстрації, довідкові матеріали / упоряд. О. О. Савчук, М. М. Красиков, С. І. Білокінь ; передм. С. І. Білоконя. Харків : Видавець Савчук О. О. 2011. С. 242–255.
6. Мацько Л. І., Денискіна Г. О. Українська наукова мова (теорія і практика) : навчальний посібник. Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. 272 с.
7. Миханкова В. А. Николай Яковлевич Марр. Москва, Ленинград, 1948. 452 с.
8. Німчук В. «Кодифікувати» нові літературні мови? Зберегти й захистити українські говори! *Українська мова*. 2013. № 3 (47). С. 3–26.
9. Пещак М. М. Розвиток давньоруського і староукраїнського наукового тексту. Київ : Українознавство, 1994. 270 с.
10. Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології : науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка / відп. ред. М. Селівачов. Київ : Редакція вісника «Ант», 2002. Том 1. 264 с.
11. Пуцко В. Українське церковне мистецтво у науковій спадщині Стефана Таранушенка. *Таранушенко С. А. Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918–1932 рр.* : монографічні видання, статті, рецензії, додатки, таранушенкознавчі студії, ілюстрації, довідкові матеріали / упоряд. О. О. Савчук, М. М. Красиков, С. І. Білокінь ; передм. С. І. Білоконя. Харків : Видавець Савчук О. О. 2011. С. 265–267.
12. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю : монографія / НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2016. 627 с.
13. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 176 с.
14. Таранушенко С. А. Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918–1932 рр. : монографічні видання, статті, рецензії, додатки, таранушенкознавчі студії, ілюстрації, довідкові матеріали / упоряд. О. О. Савчук, М. М. Красиков, С. І. Білокінь ; передм. С. І. Білоконя. Харків : Видавець Савчук О. О. 2011. 692 с.
15. Ясакова Н. Ми замість я: семантика і прагматика. *Мова : класичне – модерне – постмодерне* / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія» ; відповід. ред. Василь Ожоган. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. Вип. 3. С. 121–131.
16. Ярова А. Г. Українська наукова мова: на шляху до «суспільства знань» *International scientific and practical conference «Philological sciences, intercultural communication and translation studies: an experience and challenges»*. Czestochowa : Baltija Publishing, 2021. С. 84–88.

**Yarova A. H. SCIENTIFIC DISCOURSE OF STEFAN TARANUSHENKO
(AN ESSAY BASED ON THE TEXTS OF KHARKIV PERIOD)**

The article is devoted to Kharkiv period Stefan Taranushenko's monographs, scientific articles, reviews. S. Taranushenko is outstanding Ukrainian linguist. The subject of research is the discourse and idiolect of the scientist.

In the field of our view are compositional, expressive, communicative features of scientific texts of the scientist. We found that Taranushenko's monographs have a typical composition for this genre – sequential division of information into preface, sections, ending. The author does not divide sections into subsections. The articles are divided into paragraphs, except for one article.

A typical paragraph consists of three parts. The average length of paragraph is 3–6 sentences. It happens that the paragraph is up to 20 sentences. A syntactic structure of sentences is light and transparent because the author skillfully alternates complex and simple sentences. Complex sentences are not excessive.

Taranushenko uses first person pronoun, impersonal constructions with predicative forms with -но, -мо endings and verbs with the postfix -ся to indicate the author's person in his texts.

The researcher organizes the dialogue with his reader in texts with the help of interrogative sentences that motivate the reader to cooperate with the author, enhance the expression.

Taranushenko's idiolect is characterized by colloquial elements and dialectisms. He uses expressive means in his texts – epithets, metaphors, phraseology.

Stefan Taranushenko's scientific discourse is characterized by such communicative qualities as expressiveness, richness, persuasiveness and logic.

Key words: *scientific style, Stefan Taranushenko, language personality, expressive means, idiolect, scientific communicative competence.*